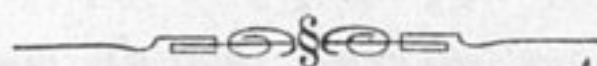

Երէցեան պէտք չէ՝ հաստատուի իր այն համոզումին մէջ թէ ժամանակն ամեն աղտ կը մաքրէ :

Ճիշտ յարմար տեղը չէ՞ ըսելու , — թէ քու բարի համբաւէդ ազգը շահ չունի՝ թքել եմ քու ալ , համբաւիդ ալ վրան :

Յ . Ա.ԶԳԱՊԵՏԵԱՆ

ՊԱՇՏՆԱԳԻՐ ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ

ԸՆԴՄԷՋ ԼԵՒՈՆ Գ. ԹԱԳԱՒՈՐԻ ԵՒ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՄԷՄԼՈՒԲԵԱՆ

ՍՈՒԼԹԱՆ ԳԱԼԱՍՈՒՆԻ , ԿԵՔՈՒԱԾ 1285 ՄԱՅԻՍ 7ԻՆ

(Ըստ պատմագիր Թագի-էս-սին Ահմէտ Մագրիպիի)

ՆԱԽԱԲԱՆ ՊԱՏՄԱԳՐԻՆ

Մինչ մեր տէրը , Սուլթանն , կը պաշարէր Մարգապի ամրոցը ('ի Սուրիա)՝ տեսնուեցաւ որ Հայաստանի Տաճարականաց հրամանատարը (Commandeur , كماندار) կուգայ : Նա Սսոյ վեհապետին կողմէ բանակցութիւն կատարելու պաշտօն ունէր , եւ յանուն յիշեալ իշխանին մատոյց ընծայ մը , թագաւորին մէկ նամակովը , եւ ուրիշ մը՝ Տաճարականաց մեծ Կարգապետէն գրուած : Այս վերջի գրութեան մէջ Սուլթանի անյիշաչարութիւնը կը խնդրուէր 'ի նպատակ Սսոյ իշխանին , կը թախանձէին զնա որ ներէ անոր , եւ ընդունի անոր չքմեղանքը : Մասնաւոր պատճառ մը կար որ յիշեալ վեհապետը Տաճարականաց մեծ Կարգապետի միջնորդութեան դիմած էր իր դեսպանները Սուլթանին արքունիքը ղրկելու համար : Մինչեւ այս ժամանակ ամեն անգամ որ Սսոյ վեհապետին կողմէ պատգամաւորներ եկած էին՝ բռնուած եւ բանտարկուած էին , եւ անոնց ո՛ր եւ է պատասխան չէր տրուած : Իշխանն , իր ձեռնարկի յաջողութիւնն ապահովելու համար՝ դիմեց Տաճարականաց Կարգապետին միջնորդութեան . եւ (նորա կողմէն) հրամանատարը ներկայացաւ Սուլթանին արքունեաց՝ բանակցութիւնները կատարելու եւ վէճի դժուարութիւնները հարթելու համար :

Տաճարականաց մեծ Կարգապետը մեր տիրոջ Սուլթանի մօտ այնպիսի աստիճան ունէր որ հարկ կը դնէր անոր խնդիրքը եւ միջնորդութիւնն ընդունելով մեծարանք յայտնել : Մեր տէր Սուլթանը իրեն առջեւ բերել տուաւ : հրամանատարը , որ մատոյց ընծան , — մեծաքանակ արծաթէ անօթներ , կերպասներ եւ այլ առարկաներ : Դեսպանը , յանուն իր իշխանին խնդրեց որ տարեկան տուրք մը հաստատուի : Մինչեւ այն ատեն (Սսոյ) իշխանէն պահանջուած էր Պեհեսնի (1) , բայց նա այդ պահանջին դէմ փախուստ կուտար շատ մը պատճառաբանութիւններով : Համաձայնութիւն գոյացաւ որ Սսոյ վեհապետը ամեն տարի մէկ միլիոն *սիրիեւ* հարկ վճարէ հնչուն դրամով եւ ապրանքով . այսինքն , դրամ՝ 500000 *սիրիեւ* . եւ իբր ապրանք՝ յաւ ձիեր եւ ընտիր ջորիներ , 10000 երկաթ պայտ , իրենց բեւեռներով , որ փոխադրուելու էին ուր որ ուզուէր : Ընծային մնացածը կը բաղկանար թանկագին առարկաներէ , կերպաս եւն . : Որոշուեցաւ որ թագաւորը ազատ արձակէ իր երկրին մէջ արգելուած բոլոր վաճառականները , անոնց վերադարձնելով իրենց հարստութիւնը եւ ինչքը , եւ եթէ անոնցմէ մէկը մեռած է՝ անոր տեղ միեւնոյն աստիճանի ուրիշ բանտարկեալ մը ազատուի եւ մեռնողին ինչքը յանձնուի . նաեւ իշխանին երկրին մէջ արգելուած ամեն գերեալ անմիջապէս ազատուի : Զինադադարը կնքուեցաւ այս պայմաններով : Դաշինքը դրաւոր եղաւ եւ մեր տէրը Սուլթանը երդում ըրաւ զայն յարգելու , հինգշաբթի , Բեպիիւլախըրի երկրորդ օրը : Էմիր Փախրէտտին Մուքրի ճամբայ ելաւ Սսոյ իշխանին երդումն առնելու , տուրքին մէկ տարեկանը կանխիկ ստանալու , եւ վաճառական եւ այլ բանտարկելոց ազատութիւնը ձեռք բերելու համար : Դաշնագիրը գրուեցաւ հոս յայտնուած ձեւով : Գործը լմնցաւ յոյժ նպաստաւոր կերպով : Գանձը հարըստացաւ այն անհուն գումարով որ տարուէ տարի պիտի տրուէր : Արդարեւ եթէ Սիս քաղաքը նուաճուէր եւ զայն վերաշինել հարկ լինէր՝ անոր ծախքերէն այսչափ մեծ գումար չպիտի աւելնար :

* *

ՊԱՏՃԷՆ ԴԱՇՆԱԳՐԻՆ ԵՒ ՈՒԽՏԻՆ

Պիսմիլլահ Էրսահման Էրսահիւ

(Յանուն Աստուծոյ գթածի եւ ողորմածի)

Ես Լեւոն , որդի Հեթմոյ , որդւոյ Կոստանդին . Աստուծով , Աստուծով , Աստուծով . վասն Աստուծոյ , վասն Աստուծոյ , վասն Աստուծոյ :

(1) Պեհեսնի կամ Պեսնի , Կիլիկիոյ արեւելեան սահմանին վրայ քաղաք մ'է :

ծոյ . յանուն Աստուծոյ , յանուն Աստուծոյ , յանուն Աստուծոյ (1) . ճշմարտիւ Մեսիայի , ճշմարտիւ Մեսիայի , ճշմարտիւ Մեսիայի . ճշմարտիւ խաչին , ճշմարտիւ խաչին , ճշմարտիւ խաչին . ճշմարտիւ Աւետարանին , ճշմարտիւ Աւետարանին , ճշմարտիւ Աւետարանին . ճշմարտիւ Հօր , Որդւոյ եւ Ս . Հոգւոյն . ճշմարտիւ Մեծ Խաչին որ իւր վրայ կրեց հրաշափառ մարդեղութիւնն . ճշմարտիւ երից անձանց — մի Աստուածային բնութենէ բաղկացեալ . ճշմարտիւ չորից աւետարանացն Մատթէոսի , Ղուկասու , Մարկոսի եւ Յովհաննու . ճշմարտիւ նոցա աղօթից եւ օրհնութեանց . ճշմարտիւ տասներկու աշակերտաց եւ 318 եպիսկոպոսաց ժողովելոցն վասն պաշտպանութեան վարդապետութեան եկեղեցւոյ . ճշմարտիւ ձայնին որ իջաւ ի Յորդանան եւ դադրեցաւ ջուրց վըրայ . ճշմարտիւ Աստուծոյ որ յղեց Աւետարանն ի վերայ Յիսուսի , որ է որդին Մարիամու , եւ հոգի սրբութեան , եւ բանն Աստուծոյ . ճշմարտիւ երանեալ մօրն լուսոյն , սրբուհւոյն Մարիամու , Սրբոյն Յովհաննու Մկրտչի , Սրբոյն Թովմասի , Սրբոյն Մատթէոսի . ճշմարտիւ մեծ պահոց . ճշմարտիւ քրիստոնէութեան որ իմ կրօնքս եւ հաւատքս է այն մկրտութեամբ զոր ընդունած եմ քահանաներէ եւ հայրերէ . ճշմարտիւ ամեն հարց որ մերձ են առ Աստուած : Այս թուականէս՝ այս ժամէս սկսեալ կը խոստանամ դնել մի անկեղծ եռանդ , մի ուղիղ նպատակ ի հնազանդութիւն եւ ի կաաարումն իմ պարտուց առ մեր տէրն Սուլթանն Մելիք-էլ-Մանսուր Սէյի-էտ-աիւնեա-ուէտտին (սուր աշխարհի եւ հաւատոյ) , սուլթանն իսլամութեան եւ Միւսլիմանաց , տէրն թագաւորաց եւ սուլթանաց , սուլթանն Եգիպտոսի , Սուրիոյ , Հալէպի եւ Եփրատի աշխարհաց , Հոռոմի բերդին (Հոռմկլայի) եւ անոր երկիրներուն եւ Արեւելքի աշխարհաց , թագաւոր երեսաց տիեզերաց , Ապուլ Զաթա-Գալաուն-Սալէհի , ընկերն իշխանին հաւատացելոց , եւ առ որդին իւր տէր Սուլթան Մելիք-Սալիհ-ալաէտտիւնեա-ուէտտին-Ապուլ-Հասան-Ալի-Խալիլ , իշխան հաւատացելոց , եւ առ որդին իւր Մելիք-Աշրաֆ-Սալահ-էտտունեա-ուէտտին-Խալիլ , դաշնակից իշխանին հաւատացելոց : Կ'ուխտեմ պահպանել դաշնագրոյս բոլոր պայմանները որոնք պիտի մանրամասնուին այս երդմանս տակ : Այս զինադադարը պէտք է տեւէ տասը տարի ամբողջ եւ յաջորդական անընդհատ , եւ տասն աւմիս (եւ տասն օր) եւ տասը ժամ : Պիտի սկսի աւագ հինգշաբթիէն , որ է Բեպիւլ ախր ամսոյ առաջին օրը , 684 թուականի հիւնրեքի մարգարէին (Աստուծոյ օրհնութիւնն եւ փրկութիւնն նորա վրայ հանգչին) — որ կը համաձայնի յունազգի Փիլիպպոսի որդւոյն Աղեքսանդրի 1596 թուականին Հազիրան ամսոյն եօթներորդ օրուան (2) :

(1) Ագուլ ու Կնա Լիֆօն , պին Հէյթօն պին Գրսքանքին . վաղահի վաղահի , վե քիլահի վե քիլահի վե քիլահի , վե պիլահի վե պիլահի . . .

(2) Այս համաձայնութիւնը ճիշդ չէ , ըստ հաշուելոյ Գադրմէրի :

Պիտի յարգեմ այս զինադադարը մինչև ցվախճան պայմանաժամին
 եւ նորա պայմանները պիտի կատարեմ մի առ մի • կը խոստանամ անոնց
 հետեւիլ հաւատարմարար ինչպէս եւ բոլոր սրբունակութեանցը • եր-
 բէք անոր դէմ չպիտի դործեմ , ո՛չ խօսքով , ո՛չ գործքով , ո՛չ նշա-
 նով , ո՛չ ակնարկութեամբ • չպիտի դնեմ ոչ մէկ մեկնութիւն , ո՛չ իմ
 երդմանս մէջ եւ ոչ յիշեալ զինադադարի գործադրման մէջ • չպիտի
 փնտռեմ ոչ մէկ առիթ զայն բեկանելու կամ անոր ո եւ է մասը ջնջե-
 լու : Այս դաշնագրի վերաբերեալ բաներու , զայն բաղկացնող կետերէն
 եւ անոր սահմանած պայմաններէ ո՛ր եւ է մէկուն մասին ուրիշի հետ
 չպիտի խորհրդակցիմ : Եթէ այս պայմանը ամբողջովին կամ մասամբ
 դրժեմ , եթէ այդ նկատմամբ խորհրդակցիմ , եւ եթէ վերապահումներ
 ընեմ անոր ամբողջութեան կամ տրամադրութեանց ոմանց մասին՝ ինչ
 որ ունիմ , շնչաւոր էակ կամ նիւթական առարկայ , պիտի բաշխուի
 իբրեւ ողորմութիւն քրիստոնէից մէջ դանուած աղքատներու եւ չքա-
 ւորներու • եւ ես յանձն կ'առնում 30 անգամ ուխտագնացութիւն կա-
 տարել յԵրուսաղէմ , հետիոտն , գլխարաց եւ բոկոտն : Յանձն կ'առնում
 պահք պահել ամբողջ կենացս մէջ , եթէ չը կատարեմ այս զինադադարի
 պայմանները , կամ եթէ անոնցմէ մի քանին , եւ կամ եթէ կատարեմ
 գործ մը որ այս պայմանի եւ կամ անոր յօդուածներէն ո՛ր եւ է միոյն
 ճշդիւ կատարման հակառակ լինի : Եւ այս բանը պիտի շարունակուի
 զինադադարի սկիզբէն մինչև այն պայմանաժամը որ այս երդմագրին
 մէջ որոշուած է :

Ահաւասիկ շնորհաւոր զինադադարը , որ կնքուեցաւ (մէկ կողմէ)
 մեր տիրոջ Սուլթան Մելիք Մանսուրի — գերապանծ , գիտուն , արդար
 եւ յաղթող իշխանին , աշխարհի եւ հաւատոյ սրոյն , իսլամութեան եւ
 միւս իմաններու Սուլթանին , Ապուլ-Ֆաթէհ Գալաուն Սալէհի , ընկեր
 իշխանին հաւատացելոց , եւ իր որդւոյն , իր որոշեալ դահաժառանգին՝
 տէր Սուլթան-էլ-մելիք-էս-Սալիհ-Ալաէտտին Ապուլ Հասան Ալիի , բա-
 րեկամին իշխանին հաւատացելոց , եւ իր որդւոյն տեառն Մելիք Աշ-
 րաֆ Սալահ-էտտիւնեա-ուէտտին խալիլի , օժանդակ իշխանին հաւատացե-
 լոց (Աստուած յաւիտեան պահէ նոցա պետութիւնը) , — եւ (միւս կողմէն)
 ընդ մէջ՝ մեծապայծառ թագաւորին Լեւոնի , որդւոյն Հեթմոյ , որդւոյն
 Կոստանդինի Հայոց թագաւորին (كسطين بن الملك ليفون بن الملك الحليل
 ملك الارمن) : Տասը տարւան ժամանակամիջոց մը , ամբողջ , յաջորդա-
 կան , անընդհատ , եւ տոսն ամիս , տասն օր եւ տասը ժամ • սկսեալ
 684 թուականին երկրորդ Ռեպի ամսոյն առաջին հինգշաբթի օրէն ,
 — որ կը համապատասխանէ յունագրի Փիլիպպոսի որդի Աղեքսանդրի
 թուականին 1596 տարւոյն յունիս ամսոյն եօթներորդ օրուան :

Այս զինադադարի պայմանը կը պարունակէ մեր տիրոջ Մելիք
 Սուլթան Մանսուրի երկիրները , գղեակները , բերդերը , աշխարհնե-

րը, քաղաքները, դաւառները, իր երկիրներու բնակիչները, պաշտօնեաները, զինուորները, քաղաքազէնները, թիւրքմէնները, Գիւրաերը, Արաբները, Միւսլիմանները, Քրիստոնեաները, եւ ամէն դասակարգի մարդերը, ինչ որ ալ լինի անոնց կրօնի եւ ցեղի տարբերութիւնը, այս երկիրներուն մէջ գտնուած ամեն հարստութիւնը, խաշինք, կենդանի էակներն ու նիւթական առարկաները, ճանապարհորդք, եւ քաղաքաբնակք, հողեր, ծովեր, նաւահանգիստներ, ծովափեր, դաշտեր, լեռներ, ծածկուած հողեր, շէնքեր կամ աւերակներ, — այսինքն եղիպատոսի պետութիւնը իր սահմանակալ տեղերով, քաղաքներով, նաւահանգիստներով, ծովեղերքով եւ հողերով:

Սահիլի (ծովեղերքի) կառավարութիւնը, իր ատիւնով, նաւահանգիստներով, հողերով, Քարաքի եւ Շօպաքի կառավարութիւնները, Սալթի եւ Պալքայի կառավարութիւնները, Աճլունի կառավարութիւնը, Սարհատի կառավարութիւնը, Սուպայտիայի կառավարութիւնը, Սաֆէտի եւ Շաքիֆի կառավարութիւնները, Դամասկոսի եւ Պալպէքի կառավարութիւնները, եւ Սուրիոյ կառավարութեանց ամբողջը եւ իսլամութեան ներքեւ գտնուող բերդերը, Հէմսի կառավարութիւնը, Ռահպայի կառավարութիւնը, դանազան դղեակներու վերաբերեալ ստացուածները որ է Աքքեայի դղեակն իր երկրակալութեամբ, Մարգապի դղեակըն իր երկրակալութեամբ եւ նաւահանգիստներով, Պալանիաս (Վալանիա) քաղաքը, եւ նոր նուաճուած այս երկրի սեփականութիւնքը, Պէլտա, Ճապալա, Լաթաքիա, եւ Աէթ քաղաքը, եւ Պալաթանօսի կառավարութիւնն եւ իր քաղաքները, Շայզարի կառավարութիւնը, Համայի կառավարութիւնը, Հալէպի կառավարութիւնը, Պաղրասի կառավարութիւնը, Դարպսաքի կառավարութիւնը, Այնթապի կառավարութիւնը, Բասասի աշտարակը, եւ Բաւանտան, Թըլպաշար, Մընպէճ, Ճապարի ամուրը, Պիրայի երկիրը, Կարկարի երկիրը, Քեախթայի, Քաթինայի եւ Պապլուի կառավարութիւնները, եւ ամբողջ աշխարհը մինչեւ ուր որ կը տարածուին Սուլթանի տիրապետութեան սահմանք, Արեւելքի եւ Ռումի աշխարհին կողմը: Ամեն ինչ որ զինադադարի պահուն պիտի գտնուի մեր տիրոջ Սուլթանին տեղակալաց իշխանութեան ներքեւ՝ քաղաքք, երկրակալութիւնք, սահմանք, հողք, բերդք, ամեն ինչ որ Աստուած պիտի նուաճէ ի ձեռն մեր տիրոջ Սուլթանին եւ իր բանակաց, զօրագնդոց, քաղաքազօրաց, — քաղաքներ, դաւառներ, ամրոցներ, աւաններ, գիւղեր, եւ ամառնային եւ ձմեռնային բանակատեղեր, թէ՛ արեւելք եւ թէ՛ արեւմուտք, թէ՛ հեռուն եւ թէ՛ մօտը, ամեն ինչ որ Սուլթանին տիրապետութեանց մէջ լինելով՝ անուշովը յայտնուած լինի եւ ամեն ինչ որ նշանակուած չը լինի, նոյնպէս անոնց պարունակած ամեն էակները եւ առարկաները:

Եւ միւս կողմէ՝ Հեթում թագաւորի որդւոյն Լեւոն թագաւորին երկիրները , որոնք այս զինադադարի կնքուած պահուն իր իշխանութեան ներքեւ էին , եւ որոնք այդ իշխանի անունը կը կրեն , այնպէս պիտի համարուին որ մեր տիրոջ Սուլթանին կը պատկանին , թէ՛ անոնք որ նշանակուած են եւ թէ՛ անոնք որ չեն : Լեւոն թագաւորի երկիրները որ իր իշխանութեան ենթարկուած պիտի մնան՝ պիտի վայելեն ապահովութիւն եւ անդորրութիւն , ըստ պայմանաց դաշնագրոյ հաշտութեան եւ զինադադարի : Նոյնպէս թագաւորին բոլոր հպատակները , իշխանները (եմիր) , զօրքերը , իրմէ կախեալ եւ իրեն կապուած անձերը , այս երկիրներու պարունակած ամեն հարստութիւնք , խաշինք , աւանք , մշակեալ դաշտք , գիւղօրայք , ամենքն ալ երկու կողմէն , պէտք է պահպանուին գիշեր ցերեկ , առաւ իրկուն , ճամբաները պէտք է հսկուին , սահմանները եւ դաւառակները պէտք է պաշտպանուին ծովէ եւ ցամաքէ , ընդդէմ անոնց որք ուզեն մնասել եւ գրօններով թշնամական ձեռք կը գործածեն , ընդդէմ աւաղակաց , յելուզակաց , յարձակողաց եւ խառնակողաց : Երկու կողմերուն ո՛չ մէկը սլաի համարձակի կատարել այս զինադադարի պայմանաց դէմ ո եւ է գործ , եւ ոչ մէկը պիտի ջանայ այսպէսով խզել կնքուած խաղաղութիւնը , որու տրամադրութիւնը տպաւորուած է մտքերու մէջ : Երկու կողմանց վաճառականները թէ՛ մեկնելու եւ թէ՛ ներս մտնելու ատեն պիտի երթան ու պիտի գան իրենց ինչքերով , ապրանքներով , եւ վաճառքներով , անոնց պաշտպանութեան համար ոստիկան պիտի ընկերանայ մինչեւ տէրութեանց պահմանները : անոնց ընթացքը երբեք չպիտի արգիլուի , եւ ոչ մէկ տեսակ նեղութեան չպիտի ենթարկուին : Լեւոն թագաւոր , որդի Հեթում , կը խոստանայ առ մեր տէր Սուլթան Մելիք Մանսուր , եւ որդին նորա եւ՝ դահաժառանգն Սուլթան Մելիք Սալէհ Ալա-էտտիւնեա-ու-էտտին (փառք աշխարհի եւ հաւատոյ) եւ առ որդին նորա Մելիք Աշրաֆ՝ հետեւեալ դուժարը վճարել ամեն տարի , զինադադարի սկիզբէն մինչեւ վերջանալու թուականը , իբրեւ հարկ մը որ դրուած է իր եւ իր հպատակաց եւ իր երկրին վրայ : Եւ մէկ տարուան հարկը պիտի վճարուի կանխիկ : Պիտի տայ արծաթ քաղճուրիյի (թագաւորական) գրամով հինգ հարիւր հազար տիրհէմ , կշիռքով հաշուուած , որու կէսն է երկու հարիւր յիսուն հազար : Աղէկ ձիեր եւ ընտիր ջորիներ՝ յիսուն հատ , այսինքն , իկսիշ (կրտած) ձի՝ ազնիւ ցեղէ , քսանըհինգ հատ , ընտիր ջորի՝ քսանըհինգ հատ : Լաւ երկաթէ պայտեր , տասը հազար հատ , գամերովը միասին , — որոնք պիտի բերուին Սուլթանին երկրին որ կողմը որ որոշուի :

Այս բոլոր առարկաները ամեն տարի պիտի բերուին Լեւոնի տէրութենէն : Առաջին տարուանը պիտի տրուի կանխիկ . որոշուած գումարը պիտի վճարուի տարուէ տարի , մինչեւ այս օրհնեալ զինադադարին վերջը : Լեւոն թագաւոր կը խոստանայ արձակել իր բանտերուն մէջ

դտնուած միւսլիման վաճառականները , ինչ ցեղի եւ ինչ ազգի ալ պատկանին , եւ անոնց վերադարձնել իրենց ինչքերը , ապրանքները , այր կամ կին ստրուկները , ձիերը , ջորիները : Ազատ արձայել ամեն կարգէ եւ զանազան ցեղերէ եւ ազգերէ բոլոր միւսլիմանները , որ արգիլուած կը մնան իր բերդերուն եւ տէրութեան մէջ , եւ զանոնք առաջնորդել տալ Բարձր Դուռը (Սուլթանին արքունիքը) առանց վար դնելու եւ ոչ մին : Ամենքն ալ հոն պիտի տարուին թագաւորին հրամանով : Եթէ այս խլամ բանտարկեալներէն ոմանք մեռած լինին Լեւոն թագաւորի բանտերուն մէջ , Լեւոն թագաւոր կը խոստանայ յանձնել տալ մեր տիրոջ Սուլթան Մելիք Մանսուրին՝ այդ վաճառականաց ինչքերը , այր եւ կին ստրուկները , անոնց ապրանքները , առանց պահելու անոնցմէ ամենափոքր մաս մը : Մեռած վաճառականին տեղ նոյն դասակարգէ ուրիշ բանտարկեալ մը ազատ պիտի թողուի : Եթէ թագաւորը տիրացած լինի մեռնողին վաճառաց , հարստութեանց , եւ ստրուկներու մէկ մասին , անոնց արժէքը պիտի հատուցանէ մեր տիրոջ Սուլթան Մելիք Մանսուրին (Աստուած յաւիտեան պահէ անոր իշխանութիւնը) : Բոլորը պիտի ղրկէ մեր տիրոջ Սուլթան Մելիք Մանսուրին , եւ այս մասին ո՛ր եւ է պատճառաբանութիւն չպիտի յարուցանէ : Իր կողմէն ալ՝ մեր տէրը Սուլթանը , Լեւոն թագաւորին պիտի վերադարձնէ նորա դեռ պաններէն , ճորտերէն , եւ պալատականներէն անոնք զորս ձերբակալել տուած է եւ որոնք բանտարկուած կը մնան յեգիպտոս կամ 'ի Սուրիա : Եթէ հայ վաճառական մը տակաւին բանտը կը մնայ՝ ազատ պիտի արձակուի , եւ անոր պիտի վերադարձուի ինչ ապրանքը որ մնացած է : Երկու կողմէն ալ , այն վաճառականները որ կը ճամբորդեն իրենց առեւտրի համար՝ ոչ մէկ նեղութիւն չպիտի կրեն , անոնց դէմ ոչ մէկ հարստահարութիւն չպիտի լինի , ոչ մէկ կողմի համար (ոստիկաններու) ուղեկցութեան տուրքը չպիտի աւելցուի եւ անոնց մասին խղճմտօրէն պիտի յարգուին իրաւանց եւ արդարութեան օրէնքները : Ռումի երկրէն եւ Արեւելքի ու Արեւմուտքի աշխարհներէն , Իրագէն , Պաղտատէն , Պարսկաստանէն եւ այլ տէրութիւններէ եկող ո՛ր եւ է վաճառական , հպատակ (րայա) , ճամբորդ եւ ամեն դասակարգի մարդ որ մտնէ Հայոց երկիրը , այն տեղէն Սուլթանին տէրութեան սահմանն անցնելու համար , թագաւորն անոր պիտի ընծայէ կատարեալ թոյլտուութիւն իր ճամբան լրացնելու , զայն չպիտի կալանաւորէ , ո՛ր եւ է դժուարութիւն չպիտի յարուցանէ անոր ճամբորդութեան դէմ , եւ չպիտի ըսէ թէ «այդ մարդիկ թաթարներու հպատակ են կամ անոնց զաւակներէն կամ անոնցմէ կախեալ մարդիկ են» :

Եթէ մահմետական վաճառական մը Լեւոն թագաւորի տիրապետութեան մէջ մեռնի՝ խնամքով պիտի պահուին անոր ինչքերը , որոնք պիտի յանձնուին մեր տիրոջ Սուլթան Մելիք-Մանսուրի տեղակալնե-

րուն , որպէս զի տնօրինուին ըստ պահանջման սուրբ օրինաց (շերի շերիֆ) : Լեւոն թագաւորն միեւնոյն իրաւունքները պիտի ունենայ Հայոց երկրէն այն վաճառականներու մասին՝ որ Սուլթանին պետութեան մէջ կը մեռնին :

Եթէ՝ պայմանադրող երկու կողմանց միոյն վերաբերեալ նաւ մը խորտակուի միւս տէրութեան ծովեզերաց վրայ , այդ նաւուն պարունակած ամեն բան խնամքով պիտի պահուի պահպանուի եւ մեռնող վաճառականին պատկանած ազգի պաշտօնակալներուն պիտի յանձնուի : Եթէ վախճանեալը մեր տիրոջ Սուլթան Մելիք Մանսուրի հպատակներէն կամ ճորտերէն է՝ անոր գոյքը պիտի յանձնուի մեր տիրոջ Սուլթան Մելիք Մանսուրի տեղակալներուն : Եթէ Լեւոն թագաւորի հպատակներէն է՝ անոր ինչքը պիտի յանձնուի այս իշխանի տեղակալներուն , որպէս զի տնօրինեն , իրաւանց եւ արդարութեան կանոններուն համեմատ : Եթէ ո՛ր եւ է ազգի , ցեղի կամ կրօնի պատկանող մարդ մը , ինչ որ ալ լինի , էմիր կամ ստորագասեալ , ազատ կամ ստրուկ , մեր տիրոջ Սուլթանի տէրութենէն փախչի եւ երթայ Հայոց երկիրն ապաստանի՝ թագաւորն Լեւոն եւ իր տեղակալները կը խոստանան ձերբակալել այդ փախստականը , լաւ հսկողութեան ներքեւ Սուլթանին արքունիքը վերադարձնելու համար զայն եւ անոր հետեւող ամեն անձերը եւ անոր ունեցած ամեն բանը , — ուղեկիցներ , գերիներ , ձիեր , ջորիներ , կերպասներ , արծաթ , եւ այլ ինչ եւ է առարկաներ :

Եթէ փախստականը կրօնքը փոխած եւ քրիստոնէութիւն ընդունած լինի՝ Լեւոն թագաւոր պարտական է զայն յանձնել մեր տիրոջ Սուլթան Մելիք Մանսուրին , առանց դիմելու ո՛ր եւ է չքմեղանքի , եւ առանց ո՛ր եւ է պատճառանք բանեցնելու անոր գործադրութեան դէմ :

Եթէ Լեւոն թագաւորին հպատակներէն մին՝ ճորտերէն կամ զօրքերէն մին փախչի եւ իր կրօնին յարած միայ , Սուլթանին տեղակալները պարտական են զայն իրեն յանձնելու . բայց եթէ մահմետականութիւնն ընդունած է՝ բաւական պիտի համարուի անոր ձեռքը գանուած ինչքը վերադարձնել (1) : Արգիլեալ առարկայք , զէնք , ռազմամթերք եւն , որոնց՝ Սուլթանի երկիրը մտնելն արգիլուած էր , միեւնոյն արգելգին ենթարկուած պիտի մնան : Լեւոն թագաւոր չպիտի արգիլէ զանոնք , վաճառական լինին կամ ուրիշ (որ այր կամ կին ստրուկի , ձիու , ջորիի , եւ ամեն տեսակ համեմներու առեւտուր կը կատարեն) , իրենց վաճառքները Սուլթանին երկիրը տանելէ . զանոնք չպիտի կալանէ երբէք եւ թոյլ չպիտի տայ ո՛ր եւ է մէկու որ կալանեն : Անոնց առջեւ անցքերը բաց պիտի թողու , որպէսզի կարենան իրենց նպատակակէտին հասցնել գերիները եւ գերուհիները , ապրանքները , ձիերը , ջորիները

(1) Զօրաւոր կողմին ի նպաստ դրուած պայմանն նկատելի է : — Մ. Թ.

եւ բոլոր ուրիշ առարկաները, — եւ ամեն կարգէ եւ ամեն ազգէ այր եւ կին ստրուկները, առանց անոնցմէ բան մը վար դնելու:

Եթէ գողութիւն մը տեղի ունենայ, եթէ սպանութիւն մը գործը-
ւի պայմանադիր երկու կողմանց միոյն մէջ՝ ոճրագործը պէտք է յանձ-
նուի իր յանցանաց պատիժը կրելու համար: Գողցուած առարկան նոյ-
նութեամբ պիտի վերադարձուի, ենթացողով որ դեռ կը մնայ, եւ
եթէ կորսուած է՝ արժէքը պիտի վճարուի: Սպանեալ մարդուն գալով,
անոր ինչքը վերադարձնելէ յետոյ՝ անոր տեղ պիտի տրուի միեւնոյն
աստիճան, բանտարկեալ մը, ձիաւորի տեղ՝ ձիաւոր, թիւրքօթի տեղ՝
թիւրքօթ, վաճառականի տեղ՝ վաճառական, հետեւակի տեղ՝ հետե-
ւակ, մշակի տեղ՝ մշակ: Այն պարագային երբ չը գտնուին գողութեան,
մարդասպանութեան հեղինակները՝ 40 օր պայման պիտի դրուի անհրա-
ժեշտ տեղեկութիւններն ստանալու համար: Եթէ այս խուզարկութիւնն
ո եւ է արդիւնք չը բերէ՝ երդում պիտի պահանջուի այդ ոճրին կատա-
րուած տեղւոյն կառավարչէն եւ ուրիշ երեք անձերէ զորս պիտի ընտրէ
միւս պայմանադիր կողմը: Եթէ երդումը արուելէն վերջը սպանութեան կամ
գողութեան հետք մը գտնուի՝ նորէն դատավարութեան պիտի սկսուի:

Հռոմկլայ եւ Հայոց խալիփան, կաթողիկոսը (خليفة الارمن الكتاغيكوس)
որ հոն կը բնակի, իր կրօնաւորները, եւ անոնք որ այդ նահանգին
մէջ իրեն կապուած են, եւ հոն գտնուող ամեն բնակիչ եւ մշակ, այս
զինադարի պայմանադրութեան ենթարկուած պիտի լինին, ինչպէս
որ էին Մելիք Տահէրի հետ կնքուած դաշնագրին մէջ (1):

Լեւոն թագաւոր չպիտի կարենայ կառուցանել ո՛ր եւ է բերդ, ո՛ր
եւ է ամրոց: Եթէ իր երկրին մէջ գտնուին Ռումի երկրին եւ Սուլթա-
նի պետութեան պատկանող մշակներ՝ անոնց ամենքն ալ ղրկել պիտի
տայ Սուլթանին երկիրը, եւ իրենց կրօնաւորներէն անոնք որ բան-
տարկուած կը մնան՝ պիտի արձակուին: Եթէ Սուլթանին երկրին մէջ
հայ մշակ մը գտնուի՝ անմիջապէս պիտի վերադարձուի:

Այս զինադուլը ներկայ պայմանադրին պարունակած պայմաններովն
ու տրամադրութիւններով պարտաւորիչ պիտի մնայ մինչեւ որոշեալ
պայմանաժամու վերջը: Չպիտի խզուի երկու կողմանց միոյն վեհապե-
տին մահուամբը, տեղակալի մը, կառավարչի մը պաշտօնանկութեամբը
եւ ուրիշի մը ընտրութեամբը, ո՛չ բանակի մը մուտքովը, ո՛չ թա-
թարներու եւ ո՛ր եւ է ուրիշ ազգի տիրապետական ձեռքովը, — այլ այս
զինադուլի տրամադրութիւնները պիտի շարունակուին գործադրուիլ:
Կը խոստանամ զայն յարգել, եւ հաւատարմօրէն գործադրել բոլոր պայ-
մանները եւ ամենեւին դուրս չ'ելլել անոր ո՛ր եւ է պահանջումներէն:
Մեր տիրոջ Սուլթան Մելիք-Մանսուրի տէրութեան, զօրաց եւ հպա-

(1) Այդ Դաշնագիր ծանօթ չէ մինչեւ այսօր: — Մ. Թ.

տակաց մասին ամենեւին բան չպիտի յայտնեմ իբր օժանդակութիւն այն անձանց որոնք միտք ունին թշնամութիւն ընելու, թէ՛ արշաւանքով մը եւ թէ՛ մնասարկեր ո՛ր եւ է եղանակով մը, եւ չպիտի մասնակցիմ ո՛ր եւ է դաւադրութեան որ կարենայ չար եւ վատ հետեւանք ունենալ։ Մեր տիրոջ Սուլթանին թշնամիներէն ո՛ր եւ է մէկուն բարեացակամութիւն չպիտի ցուցնեմ, երբէք չպիտի օգնեմ, չպիտի նպաստեմ․ անոր հետ ո եւ է հաղորդակցութիւն չպիտի ունենամ, ոչ անուղղակի նշաններով, ոչ նամակով, ոչ դեսպանութեամբ եւ կամ բերանացի պատգամով, այլ միայն իմ բանակցութիւններովս պիտի ջանամ ապահովութեան մէջ թողելու անձս եւ տէրութիւնս։ Ամեն ճիգ պիտի թափեմ բոլոր չարիքներու դէմ ապահովելու մեր տիրոջ Սուլթան Մանսուրի երկիրները, եւ ձերբակալելու զանոնք որ իմ երկրէս փախչելով թշնամութիւն եւ աւերում պիտի գործեն հոն։ Եթէ (Աստուած մի արասցէ) այս դաշնագիրը երկու կողմանց միոյն կողմէ խզուելու ըլլայ՝ վաճառականք եւ ուղեւորք պիտի կարենան շարունակել իրենց ճամբան կատարեալ ապահովութեամբ, առանց երբէք վախնալու իրենց անձին, ինչքերուն, ապրանքներուն, այր կամ կին գերիներուն, ձիերուն եւ ջորիներուն համար։ Քառասուն օրուան պայմանաժամ պիտի տրուի, որպէս զի այդ անձանց ամեն մէկը՝ իր ապրանքը եւ դրամը միասին ըլլալով՝ կարենայ վերադառնալ իր երկիրը կամ մի ապահով տեղ, առանց հանդիպելու ո եւ է ընդդիմութեան․ եւ այս՝ ներկայ օրհնեալ խաղաղութեան ամբողջ տեւողութեան միջոցին, որ պիտի սկսի երկրորդ Բեպի ամսոյ առաջին օրը, ի 684 թուականին Հիւրեքի մեր Մուհամմէտ մարգարէին (Աստուծոյ օրհնութիւնը եւ խաղաղութիւնը վրան ըլլայ), եւ այս թուականը կը համաձայնի յունադգի Փիլիպպոսի որդւոյն Աղեքսանդրի 1595 թուականին Հագիրան (Յունիա) ամսոյն 7ին։ Յանուն Աստուծոյ եւ ի սէր հաւատոյս, կրօնիս եւ դաւանութեանս, կը խոստանամ հաւատարմօրէն յարգել այս զինադուլի պայմանները։ Եւ այս երդումն իմ երդումս է, Լեւոնի, Հեթմոյ որդւոյն։ Եւ այս մասին իմ դիտաւորութիւններս անոնք են, ինչ որ են մեր տիրոջ Սուլթան Մելիք Մանսուր Սէյֆ-էտտիւնեա-ուէտտին Գալաուն Սալէհիի դիտաւորութիւնները, եւ իր երկու որդւոց — տէր Սուլթան Մելիք Սալեհ-ալաէտտիւնեա-ուէտտինի, եւ տէր Սուլթան Մելիք-Աշրաֆ-Սալեհ-ալաէտտիւնեա-ուէտտինի դիտաւորութիւնները, ինչպէս եւ անոնց անունով իմ երդումս ընդունող անձին դիտաւորութիւնները։ Չունիմ երբէք ուրիշ նպատակ, ուրիշ դիտում, բայց միայն իրենց ունեցածը։ Աստուած վկայ թող ըլլայ այս ամենուն։ Ամենաբարձրեալն երաշխաւոր է խօսքերուս ճշմարտութեան։ Թող Մեսիան եւս լինի վկայ ինձ դէմ բողոքելու պատրաստ։ Այս ամենը որոշուեցաւ եւ հաստատուեցաւ վերը յիշուած թուականին։

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ ՊԱՏՄԱԳՐԻՆ

Էմիր Ֆախրէտտին Մուքրի, հաճիպը, շատ մը պատգամաւորներով ընկերացած՝ զրկուեցաւ Սոոյ վեհապետին քով, եւ անոր ներկայացուց խաղաղութեան պայմանագիրը: Վերադարձին՝ հետը բերաւ վերը յիշուած գումարը, նոյնպէս վաճառական եւ մահմետական բանտարկեալները՝ իրենց ինչքերով եւ ապրանքներով: Սուլթանին արքունիքը հասաւ Լեւոնի դեսպանն ալ, Պարոն Պեհրամ (Վահրամ) տէրութեան գըլխաւորաց մին, ինչպէս եւ հրամանատարը, որ այս խաղաղութեան բանագնացը եղած էր: Երբ ներկայացաւ մեր տէր Սուլթանին՝ սա ազատ արձակեց բոլոր դեսպաններն որք կալանաւորուած էին ի Դամասկոս, ինչպէս եւ անոնց ծառաները: Հրամայեց նոյնպէս որ արձակուին այն պատգամաւորներն որք բանտարկուած կը մնային յեգիպտոս: Բանտարկելոց արձակման եւ դրամի վճարման գործերն ամբողջանալու քիչ բան մնացած էր: Նորէն մարդ զրկուեցաւ որ այս մնացորդները պահանջէ: Դաշնագիրը կը պահանջէր որ բոլոր բանտարկեալք ազատուին, բայց վար դրուած էին Գարամանի իշխանին եւ այլոց հպատակներէն ոմանք: Լեւոն՝ Գարամանի եւ Ռումի երկրին բնակչաց մասին ա՛յս պատճառաբանութիւնը կը ներկայացնէր, թէ անոնք ալ իր հպատակներէն շատ մը անձինք բանտարկած կը պահէին իրենց երկրին մէջ, թէ անոնք իր թշնամիներն էին որոնց դէմ միշտ պատերազմ ունէր, թէ անոնք ալ պարտին իր հպատակներն արձակել եթէ իրենց բանտարկեալները կը պահանջեն: Ռումի երկրին բնակիչներուն համար կ'առարկէր թէ անոնք անհաւատներուն (Թաթարաց) հպատակած են: Բայց մեր տէրը Սուլթանը պատասխանեց, «Իմ պարտքս է պաշտպանել ամեն իսլամներու շահը: անոնք չ'ունին ինձմէ զատ մի վեհապետ որ կարենայ խորտակել իրենց շղթան եւ կռուիլ իրենց թշնամեաց դէմ: Բացարձակապէս կը պահանջեմ որ Գարամանցի բանտարկեալք արձակուին, որովհետեւ ինձ հպատակած են անոնք եւ չունին ուրիշ միջոց բայց միայն ապաստանիլ իմ հովանաւորութեանս»: — Դեսպանները խոստացան արձակել կալանաւորները: Գործերը այսպէս կարգադրուեցան եւ զանոնք ճամբայ դրին այն պատգամաւորներուն հետ որոնք պիտի բերէին բանտարկեալները:

(Բնագրին բաղդատութեամբ՝ Quatremèreի

Ֆրանսերէն թարգմանութենէն)

փոխադրեց

ԲԱԿՈՒՐԱՆ